

FOLKLOR NEDİR*

Yazan: Alan DUNDES

Çeviren: Gülay AYDIN

Yayıma Hazırlayan: Sezgin KARAGÜL**

Folklor'un tanımlanması üzerine çabalar, William Thoms'un 1846'da bu sözcüğü ortaya atmasıyla başlar. Tanımların çoğu bilgiyle (lore) ilgilenirken, bazısı da halkı (folk) ele alır. Bilgi -malzemeyi kullanan insanlardan çok folklor malzemesi- köken, yapı, taşınma ve işlevsellik ile açıklanmaya çalışılmıştır. Buna rağmen, folklorun ne olduğu konusunda folklorcuların tam bir anlaşmaya vardığı söylenemez

Folklorun doğası konusunda sadece farklı ülkelerdeki folklorcular değil, aynı ülkenin folklorcuları da farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend'in ilk cildindeki yirmi bir farklı tanım bu çeşitliliği ortaya koyar. Belki de tanımlardaki en ortak ölçüt folklorun taşınırlığıdır. Özellikle folklorun sözlü gelenek olduğu ya da sözlü gelenekte olduğu söylenir.

Bununla birlikte bu ölçüt bazı kuramsal güçlükler doğurur. Öncelikle, yazısız (illiterate) bir kültürde hemen hemen her şey anlatı yoluyla taşınır ve lisan, avcılık teknikleri, düğün âdetleri gibi olgular kuşaktan kuşağa anlatı yoluyla taşınsa da bu tür kültürel malzemenin folklor olduğunu pek az folklorcu kabul eder. Hatta yazılı bir kültür de bile, anlatıyla aktarılmış

bazı bilgiler -traktörün, nasıl sürüleceği, dışın nasıl fırçalanacağı gibi- genellikle folklor olarak ele alınmazlar. Folklor dışındaki bazı malzemeler de sözlü olarak taşındığına göre, sözle taşınma ölçütü, tek başına, folklor olmayanı folklor olandan ayırmaya yetmez.

İkinci olarak, folklorun bazı türleri basılmıştır ve yazılmıştır, el yazması kitaplar, book marginalia, mezar taşları ve geleneksel mektuplar (alanın bir "başkasına yolladığı mektuplar, vb.) gibi. Uygulamada, elbette profesyonel bir folklorcu bir halk masalının ya da bir balladın¹ yazılıp basılarak iletildiği için folklor olmadığını söyleyecek kadar ileri gitmez. Ancak, bir halk masalı ya da bir ballad sözlü gelenekte hiç yer almamışsa onun folklor olmadığını kabul eder. Bu, bir halk değerinden yola çıkmış edebi bir ürün olabilir, ancak bu elbette o özgün halk değeriyle aynı şey değildir. Zaten dilden dile aktarılan bir şeyin bu az önce sözü edilen biçimde yazıldığı da enderdir.

Sözle taşınma ölçütünün karşımıza çıkardığı üçüncü güçlük vücut hareketlerine dayalı folklor türlerinin açıklanamazlığıdır. Yani halk danslarının, oyunlarının, el-kol hareketlerinin sözle taşındığını söyleyebilir miyiz? Bir

* Alan Dundes, The Study of Folklore, London: Prentice-Hall, 1965, s. 1-3'te yer alan makalenin Türkçe çevirisi Folklorla Doğru (Kasım 1983, Sayı: 55, s. 15-18) dergisinde yayımlanmıştır.

** Gazi Üniversitesi Fen Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü 4. Sınıf Öğrencisi

çocuk, bunları, kendisine anlatılmasa da, seyrederek ya da bizzat katılarak öğrenebilir. Aynı problem sözle aktarılmayan halk sanatında da (örneğin, gamalı haç gibi geleneksel simgelerde) ortaya çıkar. Bundan dolayı folklorun bireyden bireye bazen dolaysız bir biçimde sözle ya da davranışla, bazen de aralarında hiç bir ilişki bulunmayan insanlar arasında -bir halk sanatçısının bir başka halk sanatçısının bitmiş ürününden geleneksel bir biçimi kopya etmesi gibi- dolaylı olarak aktarıldığını söyleyebiliriz.

Bilgiden çok halka dayalı tanımlar da vardır, ancak bunların daha tatmin edici olduğu söylenemez. Hâlâ, yanlış bir biçimde, halkı köylü topluluklar ya da kırsal alan toplulukları olarak tanımlayan folklorcular vardır. Aynı derecede geçersiz bir görüşe göre de, folklor geçmişte yaratılmıştır ve folklorun bugün varolan yanı, henüz tamamlanmamış, vadesini doldurmuş yanıdır. Bu yanlış görüşe göre, bugünün halkı yeni bir folklor üretmez, üstelik bugünün halkı her geçen gün folkloru daha da unutmaktadır. Kısa bir süre sonra da folklor tümüyle yok olacaktır.

Bunlara rağmen, yeni başlayan birinin bile anlayabileceği bir biçimde halkı ve bilgiyi bir arada tanımlamak mümkün. "Halk" en az bir ortak faktörü paylaşan herhangi bir insan topluluğudur. Bağlayıcı faktörün ne olduğu önemli değildir. -ortak sahiplenilmiş herhangi bir şey, dil ya da din olabilir- önemli olan şey, herhangi bir nedenle bir araya gelmiş bir insan topluluğunun kendilerinin olarak adlandırdıkları bazı geleneklerinin olmasıdır. Te-

oride, bir topluluk en az iki kişiden oluşur, ama genellikle çoğu topluluklar birçok kişiden oluşur. Topluluğun bir üyesi öbür üyelerin hepsini tanımayabilir ancak büyük bir olasılıkla o topluluğa ait gelenekleri, toplulukta birliktelik duygusunun oluşumuna yardım eden gelenekleri bilir. Böylece, eğer topluluk ağaç kesenler ve demiryolculardan oluşuyorsa folklor, ağaç kesenler ve demiryolcular folkloru olacaktır. Topluluk Yahudi ya da Zencilerden oluşuyorsa, folklorcu Yahudi ya da Zenci folklorunu araştırabilir. Askeri bir birim ya da bir okulda bulunanlar bile bir halktır. Bir okulda bulunanların birçok âdeti, öyküleri (şişko atletler, tahtası eksik profesörler, zorlu rahipler, vb. hakkında) ve okul yaşamını anlatan şarkılar vardır. Olasılıkla en küçük topluluk ailedir. Ailenin gelenekleri de çoğunlukla deyimleri ve aile ıslığı (kalabalıkta kaybolmuş bir aile üyesini bulmak için) gibi şeyleri içerir. Araştırmalar gösteriyor ki, dışarıya iyice kapalı bir ailede varolan bir gelenek bile diğer ailelerde de, hatta dünyadaki diğer topluluklar arasında da bulunabilir. Bir çocuğun süt dişi çıktığında uygulanan aile geleneği evrensel bir aile geleneğidir diyebiliriz.

Halkı bu şekilde tanımlayan profesyonel folklorcu, Avustralya ilkelleri ya da Amerikan Hintlileri folkloruyla olduğu kadar, işçi sendikaları vb. Amerikalı ilkokul çocuklarının folkloruyla da ilgilenir. Her topluluğun kendi folkloru vardır. Ancak soru halâ duruyor: Folklor nedir?

Tümüyle doyurucu olmasa da, folklor türlerinin listesinden oluşan bir tanım yeni başlayan biri için en uy-

gunu olabilir. Elbette, bu tanımın tam olabilmesi için her türün teker teker tanımlanması gerekir. Aslında, mitler ve destanlar gibi kapsamlı türlerin tanımlanması ancak bütün bir kitapla sağlanabilir. Ancak, yine de aşağıdaki listenin bir yararı olacağını düşünüyorum: Folklorun içinde mitler, destanlar, halk masalları, şakalar, atasözleri, bilmece, ninniler, büyüler, dualar, ilençler, yeminler, incitmeler, atışmalar, kinayeler, alaylar, dilekler, tekerlemeler, selam ve ayrılık sözleri (görüşürüz, eyvallah gibi) yer alır. Folklor aynı zamanda halk âdetini, halk dansını, halk tiyatrosu (ve mimini), halk sanatını, halk inancını (ya da batıl İnancını), halk hekimliği, enstrümantal halk müziğini (keman ezgisi gibi), halk şarkılarını (ninniler, balladlar, vb), halk dilini (argo gibi), halk benzetmelerini (örneğin, «yarasa gibi kör» benzetmesi), halk teşbihlerini («şehri kızıla boyamak» gibi) ve adları da (şahıs ve yer adları, vb.) içerir. Halk şiiri sözlü epikten, el-yazması kitap türüne, mezar taşlarına, hamam duvarlarındaki yazılara, limericklere,² top oyunlarındaki tekerlemelere el ve ayak parmakları tekerlemelerine, çocuğu dizde hoplatırken söylenen tekerlemelere, oyunlarda ebe seçimi tekerlemelerine dek uzanır. Folklor listesi oyunları, işaretleri, simgeleri, dua sözcüklerini (şükür sözcüğü gibi), şakaları, halk etimolojisini, yemekleri, süslemeler ve el işlerini, ev, ambar, çit tiplerini, caddedeki satıcının bağrışını,

hatta hayvanlara söylenen geleneksel sözleri de içerir. Bunlarla birlikte, çağrışım araçları olarak kullanılan ve pek yaygın olmayan bazı biçimler (örneğin, tayfın renklerini sırasıyla anımsayabilmek için «Ray G.-Biv» adı,³ zarfların olur-olmaz kişilerce açılmasını önlemek için, mektubu yazanın zarfın kapanma yerine koyduğu mumdan mühür, vb. (Örneğin, «SWAK-Sealed With a Kiss»)⁴ ve hapşırma gibi vücut faaliyetlerinden sonra söylenen geleneksel yorumlar⁵ da bu Listeye girebilir. Ayrıca bu liste, festivallerin ve özel günlerin (ya da tatil günlerinin) âdetlerini de («Christmas», «Halloween» gibi) içerir.

Bu liste folklor türlerinden bazılarını içeriyor. Tüm bu malzemelere de onların araştırmasına da folklor diyoruz. Karışıklığı önlemek için malzemeye folklor, bu malzemenin araştırılıp incelenmesine de folklor bilimi (folkloristics) diyeceğiz.

NOTLAR

¹ **Ballad:** Çoğunlukla eski bir öyküyü anlatan şiir ya da şarkı (Ç. N.)

² limerick: Nükteli ya da anlamsız beş mısralık şiir (Ç.N.)

³ «Roy G. Biv» adındaki harfler renklerin baş harfleridir. Örneğin R. İngilizce'de kırmızı anlamına gelen «Red»i gösterir; O, portakal rengi anlamına gelen «Orange» ı gösterir, vb.-(Ç.N.)

⁴ «Sealed With a Kiss», «öpücükle mühürlenmiştir» anlamına gelir. (Ç.N.)

⁵ «Çok yaşa!» gibi. (Ç.N.)